

BORBÉLY ZOLTÁN**A KISVÁRDAI VÁRDAY CSALÁD***

A Várday család az Árpád-kori Gutkeled nemzetség sárvármonostori főágából származott, jelentősebb anyagi gyarapodást és társadalmi emelkedést azonban csak a 15. században értek el. Ügyes politizálással sikerült I. Ulászló, V. László, majd Hunyadi Mátyás bizalmával együtt számos egyházi és udvari pozíciót elnyerniük.

A család és a korszak egyik legnagyobb kiugrója Várday István volt, aki a pályafutását váradi kanonokként kezdte, melynek jövedelmeiből – és a nagybátyja, majd unokafivére bőkezű támogatásával – a krakkói, bécsi, majd ferrarai egyetemeken folytatott tanulmányokat.¹ A teológiai doktori cím megszerzését követően tért haza, és a korban megszokott módon az egyházi pályát aktív politizálással kombinálta. Annak ellenére, hogy István pályafutása V. László uralkodásával összefonódva indult, Mátyás egyik legbizalmasabb embere lett, amihez talán köze van annak is, hogy az ő hathatós közbenjárása is hozzájárult a Szent Korona visszaszerzéséhez, amivel végül 1464. március 29-én meg is koronázták Hunyadit. Ugyanebben az évben Mátyás egyesítette a fő és titkos kancelláriákat, az élére pedig Vitéz János mellé Várday Istvánt nevezte ki.

Az egyházi pályán hasonlóan sikeres volt: az említett várdai kanonokságot követően küüllői főesperes, egri püspök, majd 1454-től egészen 1471-ben bekövetkezett haláláig kalocsai érsek volt. Mátyás a neki tett szolgálatok jutalmául bíborosi kinevezését is kezdeményezte a pápánál – Vitéz János ellenében –, ami különféle okok miatt csak 1468-ban történt meg.² Az igen népes Várday családból többen is jelen voltak a királyi udvarban: testvére, (II.) Aladár pohárnokmester, unokatestvére, (III.) Miklós – aki a család 16. századi főágnak az alapítója – főkincstartó és bodrogi főispán lett.³ Ez utóbbi Miklósnak Perényi Judittól született fiai közül négyen is jelen voltak az uralkodó mellett, III. Aladár mint kamarás, Mátyás boszniai püspök, (IV.) Miklós pedig a bodrogi főispánságban

* A tanulmány elkészítését az EFOP-3.6.1-16-2016-00001 „Kutatási kapacitások és szolgáltatások komplex fejlesztése az Eszterházy Károly Egyetemen” című pályázat támogatta.

1 *Kristóf Ilona*: „Vester Stephanus de Warda scholaris iuris canonici”. Várdai István egyetemi évei Itáliában. Acta Academiae Paedagogicae Agriensis: Sectio Historiae 36. (2007) 65–82.

2 A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. Szerk. Nagy Imre et al. I–XII. Pest-Bp. 1871–1931. IX. 27–28.; 229; 252–253.; XII. 213–218.; (Továbbiakban: Zichy-család XII.); *Hegyi Géza*: Bálványosvár és a nagypolitika (1456–1463). A Várdai és a losonci Dezsőfi család küzdelme a bálványosi uradalomért. Erdélyi Múzeum 67. (2005) 3–4. sz. 113–114.; *Horváth Alice*: Egy magyar humanista, Várdai Péter építkezései (15. századi építészeti központ Dél-Magyarországon). Művészettörténeti értesítő 36. (1987) 57.

3 Lásd a mellékletben szereplő leszármazási táblát.

követte apját. A negyedik fiú, Simon katonaként szolgált, és többek között Szabács bevételénél (1476) vitézkedett.⁴

Vagyis főként az ország déli részén jutottak pozíciókhoz, és itt teljesítettek fegyveres szolgálatot az uralkodónak.⁵ A 15. század második felében sikerült a család ősi birtokának számító Kisvárda mellé megszerezniük a déli határ közelében fekvő bátmonostori uradalmat, ezzel tényleges gazdasági alapokra helyezve a hivatali pozíciók által megszerzett bárói méltóságot. Ez a birtokállomány azonban meg sem közelítette az 1498. évi 22. törvénycikkben felsorolt tényleges bárók (veri barones) vagyont, akik nem a hivatali méltóságnak, hanem a birtokvagyonuk és ezen alapuló hatalmuk nagyságának köszönhetően tartoztak a főnemességhez.⁶ Házassági kapcsolatok révén azonban a Várdayak igyekeztek erősíteni a kötelékeit a tényleges bárókkal, aminek eredményeként a 16. század fordulójára már szoros rokoni szálak fűzték őket a Perényi, Losonczy, Drágffy, Báthory és Ráskai családokhoz.⁷

A Várdayak társadalmi rangját tehát elsősorban az elnyert udvari és egyházi méltóságoknak köszönhatték. Ezek közül is nagyobb jelentőséget kell tulajdonítanunk a család kiugrását is elősegítő egyházi pályának.

Várday Istvántól kezdve minden generációban találunk egyházi pályán tevékenykedő családtagot, amit elmélyült itáliai tanulmányok alapoztak meg. Az érseki méltóságig jutó István Ferrarában folytatott tanulmányokat, majd unokatestvére, Miklós unokái követték a példát. Várday Ferenc 1501 áprilisától másfél évet töltött Padovában, majd további egy évig a bolognai egyetemet látogatta. Legnagyobb pártfogói a kor két ismert humanistája, Várady Péter kalocsai érsek és Ernuszt Zsigmond pécsi püspök voltak.⁸ Hazatérve a király udvarba került, ahol előbb királyi titkárként szolgált, majd 1509-től egy éven keresztül a kincstartói tisztelet töltötte be. Ezt követően 1511-től váci püspökként, immár királyi tanácsosként továbbra is az udvarban maradt, de 1513-ban a Thurzó Zsigmond halálával megüresedett erdélyi püspökség elnyerésével az ország keleti részei felé fordította a figyelmét.⁹

Az erdélyi püspöki jövedelmek rendezése (és saját érdekkörének kiépítése) mellett részt vett Bakócz keresztshadának szervezésében, majd Szapolyai

4 Erről Bornemissza Absentius Pál „In funere... Francisci Vardaei...” cím alatt 1526-ban nyomtatott gyászbeszédében közöl adatokat. Lásd *Borsa Gedeon*: Bornemissza Pál megemlékezése Várdai Ferencről és a többi Mohács előtti bolognai, magyar vonatkozású nyomtatvány. *Irodalomtörténeti Közlemények* 87. (1983) 1–3. sz. 48–58.

5 Az egyházi és világi méltóságok mellé az 1470-es évek elején sikerült megszerezniük a Bodrog megyei Töttös család bátmonostori uradalmát, lásd Zichy-család i. m. XII.

6 *Kubinyi András*: Bárók a királyi tanácsban Mátyás és II. Ulászló idején. *Századok* 122. (1988) 1–2. sz. 174.

7 *Hegy G.*: Bálványos i. m. 113–115.

8 Zichy-család XII. i. m. 366.

9 *C. Tóth Norbert*: Várdai Ferenc pályája az erdélyi püspöki szék elfoglalásáig. *Prozopográfiai esettanulmány egy archontológiai táblával*. Erdélyi Múzeum 78. (2016) 1. sz. 22–24.

Jánoshoz csatlakozva közreműködött annak szétverésében is. De aktív szerepet játszott a II. Lajos trónra léptét követő hatalmi harcokban is.¹⁰ Ekkor már nemcsak a püspöki méltóságból adódó teendővel és a politikai eseményekkel kellett foglalkoznia, hanem az egyre bonyolódó családi ügyeket is neki kellett kézbevennie.

Nándorfehérvár elfoglalása (1521) után a család legfontosabb birtokává a kiskvárdai uradalom lépett elő a kiszolgáltatott helyzetben lévő déli határ menti birtokokkal szemben. A várdai vár körül szerveződő, 15 faluból álló, komoly regionális befolyást biztosító uradalom megosztása azonban a rokonságon belüli harcokhoz vezetett. Várday Ferenc minden eszközzel igyekezett biztosítani a családi javakat testvérei (Imre, János, Mihály és Ambrus), illetve azok gyermekei számára az unokatestvérekkel, a dögei ág leszármazottjaival szemben.¹¹

Az erdélyi püspök azonban a család vagyoni helyzetének stabilizálása mellett igen nagy hangsúlyt fektetett a kulturális tőke szinten tartására is. Váci püspökként öccsét, Jánost támogatta bolognai és padovai tanulmányiban, akit a neves humanista Romolo Amaseo vett pártfogásába.¹² János pályafutásáról nem sok adattal rendelkezünk, csupán az 1530-as évek közepéről ismert tőle két levél.¹³ A legfiatalabb testvére, Ambrus, szintén Bolognában folytatott tanulmányokat az erdélyi püspök bátyja támogatásával, aki időközben (1524) elhunyt.¹⁴ Ambrus pályafutása részleteiben szintén ismeretlen, egyedül a pártfogó bátyja halálára írt és nyomtatásban is megjelent gyászbeszéd létrejöttével kapcsolatban rendelkezünk információkkal róla és a bolognai tartózkodásáról.¹⁵ Itt Achille Bocchi professzor irányítása alatt folytatta tanulmányait egy bizonyos Bornemissza (Absentius) Pál társaságában, aki a halotti megemlékezés legnagyobb részének szerzője volt.

Bornemissza viszont egy másik testvér, Várday Mihály támogatásával folytatott itáliai tanulmányokat. A pécsi polgárcsaládból származó Bornemissza Pál bolognai tanulmányai után nemességet nyert, és a királyi udvarba került. A Mohács utáni években budai prépost lett, és királyi tanácsosként is szolgált Ferdinándot, majd 1529-ben Pozsonyba is követte a Habsburg udvart.

10 Bors G.: Bornemissza i. m. 49.

11 Zichy család XII. i. m. 343–364.

12 Révész Mária: Romulus Amasaeus. Egy bolognai humanista magyar összeköttetései a XVI. század elején. Szeged 1933. 29–33.

13 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (Továbbiakban: MNL OL) P 707. Zichy család zseléi levéltára. NB 32, Missiles Nr. 11276, 11267.

14 Bors G.: Bornemissza i. m. 51.

15 Kezdetben egyházi pályára került, 1527-ben dobokai esperessé nevezik ki MNL OL A 57. (Libri regii) I. k. 23., majd onnan kilépve családot alapított, az 1540-es években pedig Luther tanáinak követője lett. („Dominum Ambrosium fratrem suum serio admonere ... liberius etiam accusare ut infamiam fugiat in odio fratris sui persequendo illum, sani in hoc maxime contra deum et peccat contra doctrinam sui Magistri Lutheri qui docet ex precepto Christi fratrem diligere...” írja róla 1544-ben Bornemissza Pál. MNL OL P 707. NB 32. Nr. 11064.)

Ferdinánd pártján kitartva komoly egyházi karriert futott be: 1549-től vespriemi püspök, majd 1553-ban erdélyi püspökké nevezik ki, ahonnan 1556-ban menekülnie kellett. Ezt követően a nyitrai püspökség kormányzását vette át. Pályafutása csúcán, 1571-től királyi helytartó lett.¹⁶ Patrónusával és családjával élete végéig bizalmas viszonyt ápolt, és mintegy a Várdayak udvari ágenseként számos alkalommal viszonzta az egykori támogatást.¹⁷

Várday Ferenc püspök halálát (1524) követően Mihály tevékenysége szabott irányt a család életének.¹⁸ Mihály kezdetben az erdélyi püspökség birtokainak kormányzatában segítette bátyját, de rövidebb ideig Bodrog és Szabolcs vármegyék főispáni méltóságát is viselte.¹⁹

A mohácsi csatát követően, vélhetően ecsedi Báthory István nádor befolyásának hatására, Ferdinánd pártjára állt, ahol az aktuális erőviszonyok függvényében néha kicsit ugyan elbizonytalanodva, de következetesen kitartott.²⁰ Felső-Magyarország nagybirtokos főuraival, elsősorban a tágabb rokonsághoz tartozó Drágffy, Homonnai Drugeth és Báthory családok tagjaival folytatott levelezéséből kitűnik, hogy a stratégiai fontosságú várdai vár birtoklása biztosította a család tekintélyét az 1530-as évek polgárháborús időszakában. Az egykori udvari és egyházi méltóságok helyett azonban mindössze Szabolcs vármegyei dikátorként találkozhatunk Várday Mihállyal a forrásokban, akinek a címzése is egregiusként rögzült a rangban felette álló főurak leveleiben.²¹

Buda elfoglalását követően még tovább nőtt a Várdayak központjának jelentősége, ezért Fráter György kincstartó 1544 végén megszállta az erősséget, és Melith Györgyöt nevezte ki várnaggyá. Mihály minden próbálkozása ellenére csak évekkel később sikerült visszaszerezni a családi központot 3000 forint lefizetése ellenében.²² Az 1550. évi adóösszeírásban Várday Mihály mindössze 116

16 *Borsa G.*: Bornemissza i. m. 1–3.

17 Az utolsó Várday Mihálynak címzett levelében a következőt írja: „mert az császár igen nagy kegyelmességgel igyekezik lenni az kegyelmed familiájának és házának, csak mi ocasioja eshessék mi is ahhoz vigyázunk, hogy valamit adhassunk az császár eleibe”. MNL OL P 707. NB 32. Nr. 11088.

18 Végrendeletére: *Mályusz Elemér*: Egyházi társadalom a középkori Magyarországon. Bp. 1971. 172.; *C. Tóth Norbert*: Várdai Ferenc erdélyi püspök végrendeletének utóélete. In: *A mezővárostól a rendezett tanácsú városig*. Szerk. Garda Dezső. Csíkszereda 2011. 73–115.

19 Zichy-család XII. i. m. 371. *C. Tóth Norbert*: A Magyar Királyság nádora. A nádori és helytartói intézmény története (1342–1562). Akadémiai Doktori Értekezés. Bp. 2016. 77.

20 *Ács Zoltán*: A kisvárdai vár XVI. századi hadi krónikája a korabeli források tükrében. In: *Tanulmányok Kisvárdai történetéből*. Szerk. Ács Zoltán. Kisvárdai 1983. 16–17.

21 *Fráter György* szolgálatában tevékenykedett szabolcsi adószedőként 1534-ben. MNL OL P 707. NB 32. Nr. 11178–79.

22 *Simon Zoltán*: A kisvárdai vár inventáriumai. Adalékok a kisvárdai vár történetéhez és helyrajzához. Kisvárdai 2008. 12–13. A vár és uradalom visszaszerzésében a Homonnai Drugeth testvérekkel, Antallal, Imrével és Gáborral állt szoros együttműködésben. Erre vonatkozóan levelek: MNL OL P 707. NB 32. Nr. 11115–11119; 11135–11139. Testvérei özvegyével a kisvárdai uradalom kizárólagos birtoklásáért folytatott pere-

porta birtokosaként van feltüntetve, ami a Mohács előtti állapotokhoz képest jelentős hanyatlást mutat, és a legjobb esetben is csak a vármegyei jómódú köznemesség felső rétegének vagyoni szintjét érte el.²³

Várday Mihály a jelentős partiumi érdekelttségű, tehető köznemes családból származó Sarmasághy Erzsébetet vette feleségül, aki szoros rokoni szálakon kötődött a Báthory családhoz.²⁴ A házasságból egy lány és öt fiú született. Ez utóbbiak közül hárman, Mihály, Miklós és István érték meg a felnőttkort és örökölték apjuk halála után a kisvárdai uradalmat és várat az 1550-es évek végén.²⁵

A 16. század közepén, amikor a Habsburg uralkodók megkezdték az örökletes főnemesi címek adományozását, és számos família igen tekintélyes vagyongyarapításba kezdett, a Várday család egyre inkább perifériára szorult a szó társadalmi és földrajzi értelmében egyaránt. A Szapolyai-párt és a Habsburg uralkodó közti fegyveres küzdelem központjában fekvő birtokok jelentős mértékben megsínylelték a háborús időszakot. A család pozicionálását Várday Mihály házassága is jól mutatja: regionális érdekelttségű köznemesi família, szerteágazó rokoni kapcsolattal, ami az Erdély felé történő nyitás lehetőségét is biztosíthatja, és nem utolsósorban az összeköttetést a Báthory család mindkét ágával. A következő Ferdinánd-párti politika azonban csak a következő generációban teremtett lehetőséget a családi presztízs visszaszerzésére.

Várday Mihály testvére példáján és saját tapasztalatai alapján tisztában volt az uralkodó melletti szolgálat jelentőségével, ami a Várday családban az érvényesülés szinte már hagyományosnak tekinthető módja volt. Fiai nevelését ennek megfelelően szervezte, miközben ő maga a családi birtokok megtartásán fáradozott.

István, a legidősebb fiú az 1540-es évek végétől Várday Pál esztergomi érsek és királyi helytartó udvarában szolgált.²⁶ Az érsek halálát követően Bornemissza Pál pártfogásába került, aki minden igyekezete ellenére sem tudott egyházi stallumot szerezni neki. Rövid ideig ugyan megfordult Miksa főherceg udvarában is, de végül ecsedi Báthory András tárnokmester, majd országbíró szolgálatába állt.²⁷ Apja halálát követően ő vette át a családi birtokok ügyeinek intézését,

ivel kapcsolatban: Henzsel Ágota: A Várday-család birtokügyei 1550-ben. In: *Studia professoris – professor studiorum. Tanulmányok Érszegi Géza hatvanadik születésnapjára.* Szerk. Almási Tibor – Draskóczy István – Jancsó Éva. Bp. 2005. 133–144.

23 *Maksay Ferenc:* Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén. II. kötet (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 16.) Bp. 1990. 713.

24 *Kis Bálint:* A Sarmasági család. *Turul* (1900) 180–184.

25 *Simon Z.:* A kisvárdai vár i. m. 17–18.

26 Várday Pál egy Somogy megyei kisnemesi családból származott, és semmiféle rokoni kapcsolata sem volt a kisvárdai Várdayakkal. Lásd *Laczlavik György:* Várday Pál esztergomi érsek, királyi helytartó pályafutásának kezdete. *Levéltári Közlemények* 75. (2004) 4–8., Bornemissza Pál 1549–1552 között id. Várday Mihályhoz írt leveleiben rendszeresen tájékoztatta István előmeneteléről: MNL OL P 707. NB 32. Nr. 11067-11086.

27 MNL OL P 707. NB 32. Nr. 10077.; 10080.

ami a pereskedésen és gazdálkodáson kívül egyre jelentősebb katonai terheket jelentett.

Kisvárdai jelentősége az 1560-as évek várháborúi során egyre inkább növekedett, ugyanis Kálló és Szatmár kiépítéséig a Tiszántúl egyik legfontosabb erődtípusa volt.²⁸ Lazarus von Schwendi hadjárata, majd főkapitányi tevékenysége eredményeként gyakorlatilag magánkézben lévő várként épült be a végvárrendszerbe, ahol 1566-tól már állandó 50 lovasból álló helyőrség állomásozott.²⁹ A katonaság eltartását a Várdayaknak kellett biztosítani, a zsoldot pedig harmincadvámából fizették.³⁰ Ezen kívül a dézsmajövedelmek beszedésének biztosítása, a kállói és szatmári építkezések nyersanyagszükségletének részleges biztosítása és az itteni katonaság ellátása időnként szintén a Várdayakra hárult.³¹

A középső testvér, Miklós néhány éves bécsi tanulmányok után, szintén hazatért, és aktívan kivette a részét a katonai ügyek intézéséből. Több ízben is mint „*Capitaneo Sacratissima Caesaream Maiestas*” tűnik fel. Az 1560-as évek képlékeny állapotai tehát megkövetelték, hogy a két idősebb testvér személyes jelenlétével és fellépésével erősítse meg a család pozícióit katonai és anyagi téren egyaránt.

Az idős Bornemissza Pál nyitrai püspök azonban a következő atyai jótanácsot írja Várday Jánosnak 1564. január 9-én: „ezt is adnám tanácsul, hogy az udvartól el ne hagynátok szakadni atyátok fiát, mert immár ím emberkort adott isten érni, az fejedelemnek kedvében vagyon, nem lészen hiában az ő szolgálata kétség nélkül, mert nincsen sok magyar szolgálója őfelségének udvarában. Soha nem volt oly idő, kiben az fejedelem udvarában az Várdayak közül avagy egyik nem volt volna. Ha mindnyájan otthon kezdenétek lakni, nem tudom ki viselné udvarnál dolgotokat”.³² A legfiatalabb testvérré, Mihályra maradt tehát az udvari és politikai pályafutás, amit igen eredményesen tudott építeni.

Mikor Bornemissza megírta idézett levelét Istvánnak, Mihály már a bécsi udvarban szolgált kamarásként.³³ A következő néhány évet Miksa mellett töl-

28 Jelentőségét alátámasztja, hogy az 1560-as évek végén Niccolo Angelini olasz hadmérnök tervei alapján indult meg a vár felújítása és átépítése.

29 Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, Hoffinanz Ungarn (A továbbiakban: ÖStA FHKA HFU) 1582. március 6. fol. 71.

30 Ezen kívül 17 fő (amelyből 13 lovas katona) közvetlenül a Várdayak szolgálatában állt. *Simon Z.*: A kisvárdai vár i. m. 19.

31 Lazarus von Schwendi, majd Hans Rueber főkapitányok, Jakob von Raming szatmári kapitány és az egri kapitányok a magánkézben lévő várak birtokosaival szoros együttműködésben álltak.

32 MNL OL P 707. NB 32. Nr. 10047. Bornemissza Pál Várday Jánosnak 1564. január 9. Nyitra.

33 *István Fazekas*: Katholische Adelige jenseits der Theiß. Ein Beitrag zur ungarischen Adelsgeschichte zwischen 1550 und 1640. In: Adel und Religion in der frühneuzeitlichen Habsburgermonarchie. Szerk. Katrin Keller – Petr Maťa – Martin Scheutz. Wien 2017. 46.

tötte Linzben, Augsburgban és Bécsben, ami nem csekély anyagi megterhelést jelentett. Istvánhoz írt leveleiben adósságairól és folytonos pénzhiányról ír, másik testvérének pedig arról panaszodik, hogy a birtokügyek intézése nagyon fáradságos munka, „az jószágról való parancsolatokat igen nehezen, sok supplicációkra adák.”³⁴ A többéves családi együttműködés eredménye végül 1572-ben érett be, amikor Báltthyány Kristóf halálával megüresedett pohárnokmesteri méltóságra Várday Mihályt nevezte ki Miksa, kiemelve, hogy ugyan fiatal korától az udvarban szolgál, de a méltóság elnyerése legalább annyira apja és testvérei szolgálatának az eredménye, akik esetenként saját birtokaik romlása árán is hűségesek maradtak az Ausztriai Házhhoz.³⁵

Ezzel tehát sikerült a Várday családnak ismét a bárók csoportjába visszakerülni. Ezt 1572. szeptember 25-én, I. Rudolf pozsonyi koronázásán a Magyar Királyság főurai előtt is reprezentálhatták, ahol Várday Mihály a pohárnokmester feladatkörét ténylegesen is elláthatta.³⁶

A Várday fivérek társadalmi pozíciójában tapasztalható előrelépést a házasságkötéseik kapcsán is kiválóan tetten érhetjük. Miklós a temesvári kapitány testvérének, Losonczy Antalnak a lányát, Dorottyát vette feleségül, ezzel a partiumi régió egyik legjelentősebb főúri famíliájával élénkültek fel a családi kapcsolatok. Ebből a házasságból születtek a Várday család utolsó leszármazottai, János és Katalin.

Mihály, ecsedi Báthory Miklós unokahúgát, Klárát vette feleségül 1567-ben. A házassággal szinte intézményesült a két legjelentősebb tiszántúli familia együttműködése, amire a politikai tevékenység összehangolása mellett feltehetően azért volt sürgető szükség, mert a drinápolyi béke megkötése a korábbi kaotikus állapotokhoz képest is bizonytalanabb helyzetet teremtett a térségben. Báthory Miklós 1568-ban elnyerte az országbírói méltóságot, ami jelentősen kiszélesítette a tágabb rokonság érdekvédelmi lehetőségeit is. Az uralkodó mellett tartózkodó Várday Miklós ennek a Báthory által koordinált érdekérvényesítő rendszernek egy igen fontos elemévé vált az 1560-as évek legvégén.³⁷ A forrásokból úgy tűnik, hogy a szoros együttműködésnek Báthory Klára halála vetett véget 1571-ben.

Ezt követően Várday Mihály csak 1577-ben házasodott újra, amikor is már a bárói rang birtokában a fiatal Dobó Krisztina kezét sikerült elnyernie. A Dobó család ekkorra már az ország egyik legnagyobb birtokállományával rendelkező és országos tekintélynek örvendő főnemesi famíliája volt. A sokat ígérő házasság azonban gyermektelen maradt.

34 MNL OL P 707. NB 32. Nr. 10126, 10127, 11365, 11366.

35 MNL OL A 57. III. 1014. p.

36 *Pálffy Géza*: Koronázási lakomák a 15–17. századi Magyarországon. Az önálló magyar királyi udvar asztali ceremóniarendjének kora újkori továbbéléséről és a politikai elit hatalmi reprezentációjáról. Századok 138. (2004) 5. sz. 1031.

37 Ennek részletei Báthory Miklós Várday Miklóshoz írott leveleiből derülnek ki: MNL OL P 707. NB 32. Nr. 11322–11338.

A rendelkezésre álló forrásokból sajnos nem derül ki, hogy a legidősebb testvérnek, Várday Istvánnak ki volt a felesége, de neki sem maradtak leszármazottai. 1575. október 26-án bekövetkezett halála után Mihály vette át a családfő szerepét, ami a bárói tisztségét és ennek köszönhető kapcsolatrendszerét tekintve nem meglepő.

Az idősebb testvér, Miklós, nem is mutatott különösebb aktivitást politikai téren. Ennek ellenére közel sem lehet kijelenteni, hogy visszavonultan élt volna. Levelezőpartnerei között találjuk a 16. század második felének olyan humanistáit, mint Istvánffy Miklós és Dudith András.³⁸ Egy-egy fennmaradt levélből ugyan nehéz meghatározni a viszonyuk jellegét, de már a kapcsolat megléte alapján feltételezhető, hogy a bécsi egyetem egykori hallgatója nem szakította meg a kapcsolatot a tudomány világával, még ha nem is volt aktív művelője. A kisvárdai központ könyvtára – amelyről csak a század végéről vannak információink – alighanem felvehetette a versenyt a korszak késő humanista főúri, sőt akár főpapi könyvtáraival is.³⁹ A generációkon át folytatott itáliai, majd bécsi tanulmányok nem csak a Várdayak pályafutásaiban, hanem a kisvárdai vár könyvespolcain is nyomot hagyhattak. Ez a műveltségi hagyomány Várday Mihállyal és testvéreivel sem szakadt meg, de felnőttkort megért örökösön hiányában a tágabb családban folytatódott.

Ehhez a tágabb családhoz tartozott a három Várday fivér lánytestvérének, Annának a férje, Szokoly István és fiuk, Miklós, aki szintén hosszabb időn keresztül folytatott bécsi tanulmányokat.⁴⁰ Várday Mihály 1583. december 11-én bekövetkezett halálát követően Szokoly Miklós másfél évtizeden keresztül sikeresen védelmezte az egyenesági férfi leszármazott nélkül maradt család javait a Szepesi Kamara alkalmazottjaival és más családtagokkal szemben.⁴¹ Utolsó végrendeletében Várday Mihály ugyanis négy örököszt jelölt meg: egyrészt testvéreinek lánya, Várday Katalin örökölt, másrészt veje, Szokoly Miklós, harmadrészen unokahúga, Várday Klára és Serédy Istvántól született örökösei, negyedrészt pedig egy másik unokatestvér, Várday Klára és Alaghy Bekény György leszármazottai.⁴²

A perekkel terhelt hétköznapiak ellenére azonban szintén Szokoly Miklósnak köszönhetően a kisvárdai udvar a századfordulóig egy rendkívül aktív és virágzó késő humanista szellemi központja volt a tiszántúli régióknak.

38 MNL OL P 707. NB 32. Nr. 11340. Dudith András levele Krakkóból 1571 október 3., Nr. 11343. Istvánffy Miklós Bécsből 1567. január 1.

39 *Jankovics József – Kőszeghy Péter*: Kisvárdai viszonyok – Telegdi Kata verses levele. In: MONOKgraphia Tanulmányok Monok István 60. születésnapjára. Szerk. Nyerges Judit – Verók Attila – Zvara Edina. Bp. 2016. 323.

40 *Szelestei Nagy László*: Magyarországi diákok a bécsi jezsuita gimnáziumban 1578-ban (Rekreációs album). Irodalomtörténeti Közlemények 101. (1997) 5–6. sz. 146–158.

41 *Jankovits J. – Kőszeghy P.*: Kisvárdai viszonyok i. m. 320–323.

42 *Néző István*: Az utolsó Várdayak. Adalékok Balassi Bálint rokonságához. Honismeret 200/3. 71–74.

Ebben a közegben nevelkedett a család utolsó tagja, Várday Kata, akinek tehát unokabátyja, Szokoly Miklós lett a legjelentősebb pártfogója. A szűkebb rokonsághoz tartozó Telegdy testvérek szintén elég jó irodalmi vénával rendelkeztek: Kata első férje, Telegdy Pál, illetve testvére – Szokoly Miklós felesége –, az első magyar íróként számon tartott Telegdy Kata.⁴³ Az 1590-es évek folyamán mindannyian a kiskvárdai várban éltek, és az ecsedi Báthory családnak szolgáltak, a Telegdy fivérek katonaként, Szokoly Miklós pedig mint a hivatali ügyekben, a jogban, illetve latin és német nyelvekben is jártas személy.

Az országbíró és a kiskvárdaiak viszonyában azonban fontosabb, hogy Várday Kata volt ecsedi Báthori István legközelebbi rokona, aki felé személyes simpatiót is tanúsított. Ennek különösen Szokoly Miklós 1599-ben bekövetkezett halála után értékelődött fel a jelentősége, amikor a fiatal özvegy a tizenöt éves háború kellős közepén igen kétséges helyzetbe került.

Várday Kata személye több szempontból is érdekesnek számít a kora újkori társadalomtörténet kutatói számára. A 16–17. században igen magasnak kornak számító hatvan évet ért meg, két különböző felekezetű férjet élt túl, hat gyermeket szült, és a nők esetében elképzelhető összes státuszt megélt, érte ez alatt a gyámság alatt álló árvától a tekintélyes birtokállomány felett rendelkező özvegyasszonyig minden családi szerepet és jogi státust. Jelen tanulmány kereteit szétfeszítené, ha a Zichy család levéltárában neki címzett közel ezer és nagyjából három tucat általa írt levél elemzése révén megpróbálnám megrajzolni Várday Kata portréját, ami az Esterházy hercegi levéltárban található igen gazdag Várday-anyaggal kiegészítve önálló tanulmányt kíván. Itt a nagyasszony szerepét csupán a Várday család tekintélyének és anyagi javainak átörökítése szempontjából szeretném megvilágítani.

Báthory István közbenjárásával Várday Kata második férje Nyáry Pál váradi kapitány lett. Báthory koncepciója a házassággal összetett volt, Várday Kata jövőjét több szempontból is biztosítani kívánta. Egyrészt Nyáry Pál személyében egy igen tekintélyes társadalmi presztízzsel rendelkező férj került Kata mellé, és a Várday-hagyaték védelmére.⁴⁴

Másrészt az országbíró végrendeletében a Tiszától nyugatra eső birtokainak harmadrészét Katára hagyta, ami a Várday-birtokokkal kiegészülve már országosan is versenyképesé vált. A végrendeletben azonban nagyon fontos az a kikötés, amely Nyáry Pált és gyerekeit kizárta az örökségből, és csak a Várday Katával közös gyermekeit vonta be az örökösök körébe.⁴⁵ Tehát gyakorlatilag Nyáry Pált érdekeltté tette abban, hogy halála után a Báthory-birtokokról gondoskodjon, de a tulajdonos Várday Kata, az örökös pedig közös gyermekük,

43 Két vitéz nemesúr: Telegdy Pál és János levelezése a XVI. század végéről. Összeáll. Eckhardt Sándor. Bp. 1944.; *Jankovits J. – Kőszeghy P.*: Kiskvárdai viszonyok i. m. passim.

44 Ez utóbbi ügyben azonban egy kis probléma támad amiatt, hogy Szokoly Erzsébet, Miklós lányának gyámsága kicsúszott a kezükből, és Melith Pál kezébe került.

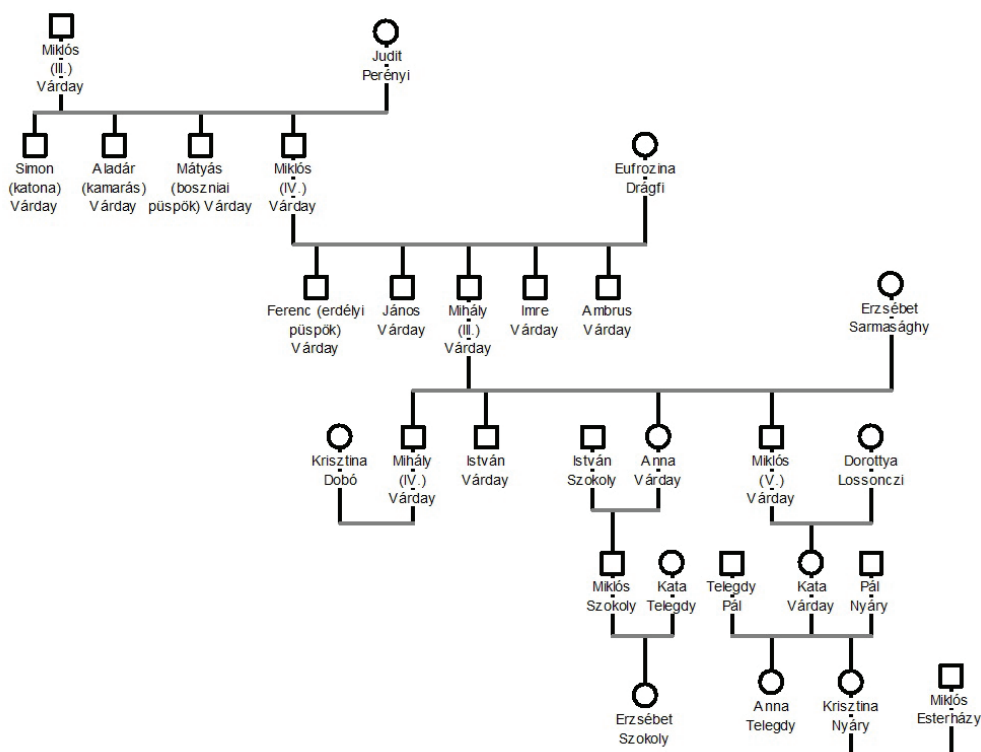
45 Ecsedi Báthory István végrendelete 1603. Közl. Vadász Veronika. (Fiatal Filológusok Füzetei. Kora Újkor I.) Szeged 2002. 31.

Nyáry Krisztina lett. A családi vagyon egyben tartása érdekében azonban az első házasságaikból származó Telegdy Annát és Nyáry Istvánt is összeházasították.

Sokkal fontosabb szerep jutott azonban Nyáry Krisztinának, akit anyja kezdetől fogva a legfelsőbb főnemesi körökbe szánta, és ennek megfelelően igyekezett szocializálni is. Mint ismert, nem is okozott túlságosan nagy nehézséget főrangú kériót találni a korosztályában legjelentősebb hozományt ígérő Krisztina számára. A Thurzó György nádor egyetlen fiával, Imrével kötött első, igen rövid házasságát követően Esterházy Miklós hitvese és a Magyar Királyság egyik legjelentősebb arisztokrata családjának megalapozója lett.

Az Esterházyak családi naplójában Nyáry Krisztina feljegyzései nemcsak arról tanúskodnak, hogy hány utódot adott a dinasztia számára, hanem arról is, hogy a Hunyadi-korig visszanyúlóan a Várday és Nyáry családok révén mennyi neves előddel gyarapodott az Esterházy família.⁴⁶

A kisvárdai Várday család leszármazása

46 Szilágyi István: Az Esterházyak családi naplója. Történelmi Tár 11. (1888) 222–224.